

Лисенко Ю. Г.,

доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України,
директор навчально-наукового інституту інноваційних технологій управління ВНЗ
Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Пінчук І. О.,

доцент, доцент кафедри міжнародної
економіки ВНЗ Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ У ТЕОРЕТИЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ СУСПІЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- А** Актуальність статті обумовлена наявністю кризових явищ у сучасній фундаментальній економічній науці, проблемами вітчизняної економічної науки, освіти і системи державного управління, зокрема, критичною її неефективністю і слабкістю її інститутів. За таких умов перед економічною наукою постає завдання вдосконалення методології аналізу суспільно-господарських процесів, в тому числі і за допомогою застосування міждисциплінарного підходу. Метою статті є системний аналіз застосування міждисциплінарного підходу у теоретичному дослідженні суспільного господарства. У статті узагальнено базові характеристики сучасного кризового стану економічної теорії. Здійснено системне узагальнення основних способів реалізації міждисциплінарного підходу та основних міждисциплінарних напрямів у формуванні онтології суспільного господарства. Узагальнено основні метафори, які використовуються для теоретичного відображення суспільного господарства. Визначено актуальні завдання наукових досліджень у кожному із розглянутих міждисциплінарних напрямів. Визначено, що у вітчизняній фундаментальній економічній освіті недостатньо мірою реалізовано потенціал метафори як дієвого методу пізнання такого надскладного економічного об'єкту, яким є суспільне господарство. Обґрунтовано необхідність посилення ролі гуманітарної та методологічної складової у викладанні фундаментальних економічних дисциплін, а також активізації застосування методу аналогій (метафори) для покращення сприйняття і засвоєння різних аспектів функціонування та розвитку суспільного господарства як цілісної системи.
- К** онтологія суспільного господарства, способи та напрями міждисциплінарного підходу в сучасній економічній теорії, метафори.

МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОСТЬ В ТЕОРЕТИЧЕСКОМ ИССЛЕДОВАНИИ ОБЩЕСТВЕННОГО ХОЗЯЙСТВА

Лысенко Ю. Г.,

доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НАН Украины, директор Учебно-научного института инновационных технологий управления ВУЗ Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»

Пинчук И. А.,

доцент, доцент кафедры международной экономики ВУЗ Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»

- А** Актуальность статьи обусловлена наличием кризисных явлений в современной фундаментальной экономической науке, проблемами отечественной экономической науки, образования и системы государственного управления, в частности, критической ее неэффективностью и слабостью ее институтов. В таких условиях перед экономической наукой стоит задача совершенствования методологии анализа общественно-хозяйственных процессов, в том числе и с помощью применения междисциплинарного подхода. Целью статьи является системный анализ применения междисциплинарного подхода в теоретическом исследовании общественного хозяйства. В статье обобщены базовые характеристики современного кризисного состояния экономической теории. Осуществлено системное обобщение основных способов реализации междисциплинарного подхода и основных междисциплинарных направлений в формировании онтологии общественного хозяйства. Обобщены основные метафоры, которые используются для теоретического отражения общественного хозяйства. Определены актуальные задачи научных исследований в каждом из рассмотренных междисциплинарных направлений. Определено, что в отечественном фундаментальном экономическом образовании в недостаточной мере реализован потенциал метафоры как действенного метода познания такого сверхсложного экономического объекта, которым является общественное хозяйство. Обоснована необходимость усиления роли гуманитарной и методологической составляющей в преподавании фундаментальных экономических дисциплин, а также активизации применения метода аналогий для улучшения восприятия и усвоения различных аспектов функционирования и развития общественного хозяйства как целостной системы.
- К** онтология общественного хозяйства, способы и направления междисциплинарного подхода в современной экономической теории, метафоры.

INTERDISCIPLINARITY IN THE THEORETICAL STUDY OF PUBLIC ECONOMY

Lysenko Y. H.,

doctor of science (economics), professor, corresponding member of NAS of Ukraine, Director of educational and scientific institute of innovative technologies of management, Educational Establishment of Ukoopsilka «Poltava University of Economics and Trade»

Pinchuk I. A.,

PhD in economics, docent, docent in international economics, Educational Establishment of Ukoopsilka «Poltava University of Economics and Trade»

- A** The relevance of the article is due to the presence of crisis phenomena in modern fundamental economic science, problems of domestic economic science, education and public administration, in particular, its critical inefficiency and the weakness of its institutions. In such conditions, the economic science faces the task of improving the methodology for analyzing socio-economic processes, including by using the interdisciplinary approach. The aim of the article is a systematic analysis of the application of the interdisciplinary approach in the theoretical

study of the public economy. The article summarizes the basic characteristics of the current crisis state of economic theory. A systematic generalization of the main ways of implementing the interdisciplinary approach and the main interdisciplinary directions in the formation of the ontology of the public economy is carried out. The basic metaphors that are used for theoretical reflection of the public economy are generalized. The actual tasks of scientific research in each of the examined interdisciplinary directions are determined. It is determined that in the domestic fundamental economic education the potential of metaphor as an effective method of cognizing such a super complex economic object, which is a public economy, has not been sufficiently realized. The necessity of strengthening the role of the humanitarian and methodological component in teaching fundamental economic disciplines is grounded, as well as the activation of the analogy method to improve the perception and assimilation of various aspects of the functioning and development of the social economy as an integrated system.

К *ontology of the public economy, ways and directions of the interdisciplinary approach in modern economic theory, metaphors.*

Постановка проблеми. Необхідність формування нової парадигми вітчизняних інституціональних перетворень, що виникає внаслідок критичної неефективності системи державного управління і слабкості її інститутів, вимагає від економічної науки звернення до глибокого теоретичного аналізу суспільно-господарських процесів. За таких умов центральною проблемою стає застосування відповідного методологічного інструментарію, який в умовах зростаючого кількості соціально-економічних проблем, ускладнення та мінливості економічного життя потребує свого кількісного та якісного вдосконалення, зокрема, у напрямку міждисциплінарності.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Не дивлячись на фактичну наявність і достатньо широке застосування міждисциплінарного підходу у окремих економічних науках, системному аналізу застосування міждисциплінарного підходу у теоретичному дослідженні суспільного господарства в цілому, приділяється недостатня увага. Так, у сучасних наукових економічних джерелах в основному переважає констатація великого значення міждисциплінарності для розвитку економічної науки і освіти, а також ствердження про значну потребу у ній економічної теорії та про спрямованість останньої на інтеграцію у процес міждисциплінарних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику міждисциплінарності економічної науки в найширшому її розумінні досліджували Г. В. Задорожний, О. М. Калмичкова, Ж. Сапір, М. І. Скаржинський, Г. Чаплигіна, В. В. Чекартьов. Окрему увагу міждисциплінарному підходу в економічній науці приділили В. Х. Арутюнов, М. В. Дубина, Ю. К. Зайцев, О. І. Карасьова, І. М. Козубцов, А. М. Колот, М. А. Кузьміна, В. М. Мішин, В. М. Свінціцький, О. Скакун, А. С. Філіпенко. Однак у роботах зазначених авторів міждисциплінарність висвітлюється в основному через з'ясування еволюції методу економічної науки а також через дослідження окремих випадків

міждисциплінарності в економіці, залишаючи поза увагою системне дослідження застосування міждисциплінарного підходу у формуванні теоретичної моделі суспільного господарства як базової картини економічної реальності.

Метою статті є системний аналіз застосування міждисциплінарного підходу у теоретичному дослідженні суспільного господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міждисциплінарність (або міждисциплінарний підхід) – пізнання певних об'єктів (у даному випадку – об'єктів соціально-економічної природи) шляхом використання методів різних (в основному – суміжних) наукових дисциплін. Міждисциплінарність зазвичай реалізується двома наступними способами.

1. Через розповсюдження методів і моделей даної науки на об'єкти, що традиційно відносяться до компетенції іншої науки, при цьому можуть виникнути новий міждисциплінарний об'єкт дослідження та/або інтегральна дисципліна, які своєю появою розширюють предметне поле даної науки. Такий спосіб називають «епістемічна експансія» – вторгнення однієї дисципліни в предметне поле іншої [1].
2. Через залучення методології інших наук (так званий «імпорт» аналітичних засобів із інших дисциплін [2]. для вдосконалення знань про об'єкт, предмет або метод даної науки без порушення унікальності, своєрідності її предметного поля. Такий шлях називають «епістемічна інтервенція» – на відміну від експансії представляє собою «захват» и «привласнення» не чужого предметного поля, а чужого аксіоматичного ядра [1].

В економічній науці прикладом першого способу реалізації міждисциплінарного підходу є так званий економічний імперіалізм, який полягає у застосуванні фундаментальних принципів мікроекономічного аналізу (припущення про

максимізуючи поведінку індивіда, ринкову рівновагу і стабільність людських вподобань) до дослідження окремих соціальних явищ суміжних суспільних наук: голосування на виборах, лобізму, дискримінації, війн і революцій, освіти, злочинності, шлюбу, і призвів до появи низки нових інтегральних економічних дисциплін, таких як теорія суспільного вибору, економічна теорія дискримінації, економіка права, економіка сім'ї, нова економічна історія, теорія людського капіталу, економіка знань та ін.

Безперечно, такий шлях реалізації міждисциплінарного підходу призводить до взаємозбагачення різних галузей знання, але разом з цим – і до «розщеплення» широких проблем на їх складові частини, виникнення часткових теорій, що поглиблює диференціацію і фрагментацію економічних знань. Водночас економічний імперіалізм викликає і ряд запитань, які вимагають переосмислення основ самої економічної теорії, зокрема, у частині достовірності вихідних його принципів, що вказує на його обмеженість і ставить під сумнів його використання у якості загальної поведінкової парадигми. А через наявність суперечностей щодо базових вихідних методологічних принципів, які поділяють економічну науку на мейнстрим (неокласика, ортодоксальне та нове кейнсіанство, неоінституціоналізм та ін.) [21] та альтернативні йому течії стверджують про «кризу ідентичності» в економічній науці [22].

Завдяки другому шляху реалізації міждисциплінарного підходу, який іноді називають «обернений економічний імперіалізм» [21] в економічній науці формуються інтегративні знання про її об'єкти, здійснюється бачення даного об'єкту з іншої, нової точки зору, вдосконалюються методи розв'язання існуючих завдань і проблем або відбувається формулювання нових. За таких умов застосування даного підходу також може спричинити до появи нових міжпредметних дисциплін, які будуть поглиблювати знання про конкретні елементи предметного поля економічної науки.

Застосування знань і методів інших наук дозволило зробити досить багато значних досягнень в економіці. Так, завдяки залученню методів математичного моделювання у дослідженні економічних явищ і процесів виник новий напрям – математична економіка; використання статистичних методів для тестування математичних моделей в економіці призвело до появи науки економетрики; реалізація зазначених методів за допомогою обчислювальних машин започаткувала розвиток інформаційних технологій в економіці; використання ідеї та методів кібернетики

у дослідженні економічних систем стало основою для виникнення окремої науки – економічної кібернетики, застосування методів фізики у вивченні економічних явищ призвело до появи нової науки – екофізики, методів психології – до появи поведінкової економічної теорії. Серед інших наук, які здійснили внесок у вирішення економічних проблем, зазначають військову науку, біологію, інформатику, технічні науки, особливості застосування методів яких детально розглянуті у праці [13], а подальша поява нових міжпредметних розробок в економіці, зокрема, таких як нейромаркетинг, аромамаркетинг, свідчить про те, що можливості даного підходу є далеко не вичерпаними.

Міждисциплінарні дослідження у межах другого способу також призводять до виникнення часткових теорій та диференціації і фрагментації економічних знань, оскільки вони спрямовані на розв'язання низки актуальних прикладних економічних задач. Водночас сприйняття і використання усього різноманіття економічних моделей і методів ускладняється через їх обмеженість внаслідок специфічних рис розвитку самої економічної науки [20]. Подібна ситуація призводить до так званої «кризи достатку»: коли кількість методів та моделей теоретичної економіки постійно збільшується, при цьому відкритим залишається питання оцінки їх якості [13].

Зазначені наслідки застосування обох шляхів реалізації міждисциплінарного підходу у економічній науці можуть свідчити про те, що всі його переваги перетворюються на свою протилежність. Але, з одного боку, такі результати розвитку міждисциплінарного підходу в економіці, на наш погляд, тільки підтверджують думку В. І. Вернадського про те, що «зростання наукового знання... швидко нівелює грані між окремими науками, а вчені дедалі більше спеціалізуються не за окремими науками, а за проблемами, що потребують комплексних досліджень» [2, с. 54]. З іншого боку, описані вище і криза ідентичності, і криза достатку дають підстави характеризувати сучасну економічну науку як неоднозначну, фрагментарну, поглиблено спеціалізовану, математизовану [21], «аспектну, с измельчавшей тематикой» [25].

Така ситуація у сфері економічної науки вкрай негативно відображається і на освітній діяльності. Зокрема, сам поділ економічної наукової спільноти на представників мейнстриму та їх опонентів іноді призводить до того, що на університетських факультетах вони розподіляються по різним кафедрам [22]. Наполегливе дотримання чисельними економічними школами своїх власних уявлень перетворює їх на «замкнених на себе»

і існуючих паралельно, що значно ускладнює вивчення економічної теорії молодими дослідниками. Бажання зменшити математичну складову і зробити акцент на описовій частині економічних досліджень викликало критику способу викладання економіки у європейському аспірантському середовищі та появу Постаутистського економічного руху [3; 22]. Серед негативних наслідків вузько дисциплінарного розмежування економічної проблематики наукових досліджень відзначається наявність у вітчизняних навчальних планах підготовки економістів і менеджерів численних карликових дисциплін, які могли б бути окремими темами або ж модулями однієї з потужних, фундаментальних дисциплін [15, с. 21]. З іншого боку, виникає загроза зникнення базових економіко-теоретичних дисциплін з навчальних планів профільних економічних вищих навчальних закладів через те, що студентам вони видаються важкими та нецікавими, а їх абстрактний характер не відповідає модному в наш час підходу до викладання шляхом пояснення, що спирається на окреслення практичної реалізації отриманих знань та особистий досвід слухачів [22].

З огляду на це цілком логічним постає питання про необхідність виходу з вищеописаних кризових ситуацій. Але ствердження про те, що «Подолати такі небажані прояви можна саме за умови задіяння потенціалу міждисциплінарності», «Реалії ж сьогодення ... в науці не в останню чергу є наслідком саме недостатнього використання потенціалу міждисциплінарного підходу» [15, с. 19–20] підтримуються нами лише після здійснення певних уточнень. По-перше, потенціал міждисциплінарності для прирощення наукового знання був задіяний у економічній науці досить широко (про що свідчать наукові дослідження нобелівських лауреатів у галузі економіки, які майже всі є міжпредметними), і не тільки завдяки методам суміжних, споріднених галузей наукового знання (про що йшлося у даній статті раніше). По-друге, окреслені проблеми реалій сьогодення в економічній науці, на наш погляд, спричинені якраз достатньо широким використанням міждисциплінарного підходу. По-третє, широке використання міждисциплінарного підходу здійснювалося здебільшого у розв'язанні прикладних завдань, а також для пояснення природи окремих нових економічних явищ, процесів і тенденцій, що і призводило, за висловом Е. Тоффлера, до того, «... що ми дізнаємося все більше і більше про все менше і менше» [24]. Водночас економічна наука втрачала економіку в цілому як свій предмет, а «великі теорії», предметною галуззю яких є економіка як ціле

і довгострокові траєкторії її еволюції, і які склали головний зміст економічної науки XIX ст., не просто відійшли на другий план – для більшості сучасних економістів вони взагалі випали з поля зору і сфери їх професійної відповідальності. Дійсно, А. Маршал свого часу фактично розмежував економічну науку на фундаментальну та прикладну, маючи на увазі під фундаментальну, компонентну розробку аналітичного інструментарію економіки. Водночас фундаментальним дослідженням іншого типу – орієнтованим на формування загальної онтологічної картини економіки, на сутнісне осмислення нових явищ і фактів, у цій системі розподілу місця не знайшлося [25].

Для реалізації потенціалу міждисциплінарного підходу у теоретичному (фундаментальному) дослідженні суспільного господарства з метою сучасного відтворення загальної його онтологічної картини, доцільним є використання такого міждисциплінарного інструменту як метафора. Знаходячись у предметному полі науки лінгвістики, метафора як мовний оборот, що переносить образ одного предмета на інший, дозволяє досліджувати даний предмет, використовуючи досягнення іншої сфери досвіду, де даний предмет представлений докладніше. Людина має метафоричну природу мислення, і тому метафора якнайкраще здатна зробити незрозуміле зрозумілим, дозволяє «вхопити» досліджуваний об'єкт у найбільш значущих його проявах. Являючись механізмом концептуалізації, тобто жорсткого опису об'єктів у вигляді певної категоріальної структури понятійної мови, метафора виконує функцію деталізації (робить можливим подальше виокремлення у об'єкті дослідження деталей) та зв'язку із повсякденним досвідом.

Як засіб концептуалізації наукових уявлень про певний предмет метафора використовувалася всесвітньо відомими філософами і вченими досить давно (Демокрит, Епікур, Г. Галлілей, Н. Бор, Д. К. Максвелл, А. Ейнштейн, Н. Тесла). Вживання метафор дозволяло цим великим науковцям загострити свою увагу на «загальних властивостях» досліджуваних явищ і уникнути небезпеки опинитися у значній залежності від реального змісту або обмежень, що накладаються дійсністю. Наукову плідність метафоричних конструкцій відзначали і досліджували у своїх працях досить значна кількість російських та зарубіжних вчених (Г. С. Баранов, В. С. Вайнштайн, В. Т. Воронін, А. Дугін, С. Г. Кірдіна, М. А. Кузьміна, Г. Г. Кулієв, О. Н. Лагута, М. А. Розов, В. А. Суровцев, В. Н. Сиров, Г. Хазагеров; Р. Стойкерс (Бельгія). Незважаючи на те, що у сучасній економічній

теорії метафори використовуються досить часто, їх системні дослідження, зокрема, серед вітчизняних економістів, практично відсутні.

Залучення метафори для концептуалізації суспільного господарства, з огляду на особливості реалізації міждисциплінарного підходу, є епістемічною інтервенцією. Теоретична економіка є однією із перших міждисциплінарних наук, тому що метафори у ній виступають наслідком впливу в першу чергу філософського світогляду, з якого і «вийшла» економіка, а також загальнонаукових методологічних стандартів, що відображали досвід наук-лідерів, якими у різні часи виступали математика і астрономія, теоретична фізика і еволюційна біологія.

За всю історію розвитку економічної думки в економічній теорії щодо цілісного бачення економіки склалися дві основні «великі» метафори: *механічна* (економіка як працюючий механізм) і *біологічна* (економіка як біологічний організм). При цьому на формування першої з них – механічної – мала вплив філософська «метафора годинника», згідно з якою весь Всесвіт і всі його частини, включаючи і людське суспільство, можуть бути уподібнені часовому механізму. Ідею порівняння економіки з функціонуючим механізмом науково обґрунтував Дж. С. Міль, який вперше запропонував використовувати для системного дослідження функціонуючої ринкової економіки термінологічний апарат теоретичної механіки: поняття статички, динаміки, руху та рушійних сил, рівноваги та коливань.

Біологічна метафора економіки продовжує собою філософську «метафору дерева», яка стверджує, що і людина, і суспільство здатні змінюватися і розвиватися. Покладений у її основу еволюціонізм Дарвіна також залишався певний час філософською доктриною. Дана метафора описує економіку як явище органічне, а не механічне, яке не описується тільки за допомогою егоїстичних, матеріальних параметрів – існує безліч інших «трансцендентних», над індивідуальних і над егоїстичних чинників, які не тільки чинять величезний вплив на суб'єкта, але часом стають вирішальними навіть у питанні економічного вибору. Іншим варіантом біологічної метафори економіки є метафора «організму» – сукупності узгоджено діючих органів, яка має не характерні для неживої матерії властивості, зокрема, обмін речовин, само підтримка своєї будови і організації, здатність до розвитку, відтворення, до еволюційних змін.

В економічній літературі існує думка, що ці дві метафори суперечать одна одній, і для цілісного теоретичного відображення економіки необхідно

вибрати одну з них [9]. Тим більше, що в сучасних умовах механістична картина світу втратила свої позиції. Але, не дивлячись на уявну неможливість співіснування двох вищеназваних метафор економіки, на наш погляд, їх використання не є взаємовиключним. Так, порівняння економіки із механізмом виправдано в короткостроковому періоді, коли предметом дослідження є структурні елементи, взаємозв'язки в економіці, організаційний аспект певного господарського процесу. Саме для цього і використовують такі терміни як «організаційно-економічний механізм», «фінансовий механізм», «механізм управління», «господарський механізм», «механізм соціально-економічного розвитку» та ін. А порівняння економіки із живим організмом наголошує на її здатності видозмінюватися, еволюціонувати, змінювати свої суттєві властивості, і тому може бути застосоване для розгляду економіки у довгостроковому періоді, коли предметом дослідження виступає сама еволюція економічних систем, їх спадковість або мінливість. При врахуванні часового параметру такі онтології економіки дійсно не суперечать, а в окремих випадках організм також можна розглядати як механізм: серцебиття, наприклад, є певною мірою механічною дією. Подібна рівноправність цих двох метафор можлива тому, що вони обидві відображають однаково важливі властивості економіки: з одного боку – певна структурованість і тісна взаємозалежність окремих її елементів, з іншого – їх здатність до якісних змін. Досить корисною метафора організму є у поясненні специфіки економічної науки у сфері її прикладної частини: якщо реально існуюче суспільне господарство вважати економічним організмом, то прикладна економіка у цьому сенсі аналогічна медицині – галузі знання, пов'язаної із пошуком відповідей на практичні питання (як вилікувати певну хворобу) на науковій основі (знань про організм та про хворобу). До такої аналогії неодноразово вдавалися такі відомі економісти як Й. Шумпетер («Капіталізм, соціалізм, демократія», 1942) та Я. Корнаї («Здоров'я націй. Роздуми про аналогії між економікою і медициною», 1987) [25].

Наступною метафорою, не такою популярною, як попередні, але не менш важливою і значущою є *термодинамічна* (економіка – термодинамічна система), яка виникла в результаті новаторської спроби пошуку форми зв'язків між фізичним вченням про енергію і економічним вченням, і привела видатного українського вченого-енциклопедиста С. А. Подолинського до створення космогенної теорії економічного

розвитку. Така метафора, на відміну від механічної, яка відображає взаємодію економічних агентів подібно до тіл у ньютонівській механіці, розроблена ним якраз для опису результатів взаємодії прагнучої до нескінченності кількості агентів. Формуючи свої погляди на еколого-економічну збалансованість земної цивілізації, він вказав на недосконалість другого закону термодинаміки (який стверджує, що природні процеси завжди спрямовані в бік досягнення будь-якою системою рівноважного стану, у зв'язку з чим, наприклад, теплота може переходити тільки від теплішого до холоднішого тіла, супроводжуючись частковою її втратою). На думку вченого, рух енергії у зворотному напрямку та відсутність її втрат будуть можливі, якщо у природі або суспільстві будуть наявні процеси, протилежні розсіюванню енергії, зокрема, підвищення рівня організації і впорядкованості різних систем [11, 48–63]. Слід сказати, що даний висновок, зроблений завдяки аналогії між економічною сферою життя та полем діяльності фізичних законів, пізніше знайшов підтвердження у течії неоінституціоналізму, де поняття «трансакційні витрати» за змістом є досить схожим на поняття «розсіювання енергії».

Ще однією метафорою, яка досить легко увійшла в обіг і є здатною до теоретичного відтворення суспільного господарства як структурної цілісності, є так звана *архітектурна* метафора, згідно якої економіку можна уявити як архітектурну споруду. Така метафора цілком має право на життя, оскільки загальновідомо, що економіка має просторовий вимір, традиційним уявленням про який є наявність у ньому принаймні чотирьох рівнів: мікро-, мезо-, макро- і мегарівня, які утворюють вертикальний її вимір; а також галузей економіки, які своєю «присутністю» на кожному рівні утворюють її горизонтальний вимір, який у свою чергу піддається кількісному опису у вигляді, наприклад, галузевих пропорцій. Іноді ця метафора використовується для опису окремих сфер економіки: фінансів [23], інституціональної сфери [12], що є цілком прийнятним через структурованість даних сфер. В економічній літературі разом із терміном «архітектура» використовується також термін «архітектоніка». Різницю між ними вбачать у ґрунтовності підходів до побудови, розгляду і з'ясування закономірностей у певній структурній цілісності, у зв'язку з чим архітектоніку вважають більш емним поняттям, яке застосовується для розкриття сутності цілого через аналіз його складових частин [16].

Метафоричними є і наступні дві онтології суспільного господарства: *продуктова* і *поведінкова* [25]. Перша з них концентрує свою увагу на обігу суспільного продукту, образ якого побудований на метафорі кровообігу і чітко відображений Ф. Кене у його економічній моделі «Економічна таблиця», яка вважається геніальною спробою аналізу суспільного відтворення з позиції встановлення певних балансових пропорцій між натуральними і вартісними елементами суспільного продукту. Друга з них – *поведінкова* – відображає особливості поведінки економічних суб'єктів ринкової економіки за допомогою метафори А. Сміта «невидима рука» Провидіння, що гармонізує приватні інтереси і суспільне благо. Являючись теоретичними відображеннями двох різних аспектів економічної дійсності, ці дві онтології все-таки поєднуються в одну картину через механізм дії ринкового ціноутворення. В економічній науці існує ще багато цікавих метафор, які є втіленням методологічного інструментарію інших дисциплін, але вони вже відноситимуться до меншого рівня узагальнення, який не є об'єктом даного дослідження.

Сама по собі опора на певну метафору у якості онтологічної картини суспільного господарства не передбачає замкненості на відповідне їй предметне поле. Вибір онтології економіки (тобто розуміння цілісної картини суспільного господарства) – це вибір ракурсу розгляду об'єкта, у тому числі, з'ясування передумов, параметрів, чинників, змінних та ін. І у кожному окремому випадку такий ракурс слід обирати з огляду на мету, яка стоїть перед дослідником. Для збагачення і вдосконалення теоретичного відображення сучасної економіки, окрім застосування такого методологічного інструменту як метафора [14], використовують і інший спосіб міждисциплінарного підходу – теоретичний імпорт, який є запозиченням понять або пояснювальних моделей із іншої дисциплінарної культури, яке не змінює аксіоматику економічної науки [1]. Так, внаслідок прийняття Г. Торнтоном до уваги у якості фактору економічної поведінки такої соціологічної та психологічної категорії як довіра (яка раніше залишалася поза межами економічного аналізу), з'явилася нова онтологія суспільного господарства як грошової економіки із пульсуючим рівнем ділової активності [25]. Підкреслюючи зв'язок довіри з рівнем господарської активності, дана концепція поєднала в собі існуюче уявлення про рух суспільного продукту і нове бачення масової поведінки економічних суб'єктів із її залежністю від їх економічних очікувань.

Принципово новим для економістів став і інший підхід до розуміння економічної реальності, який виник в результаті включення в економіко-теоретичний аналіз суспільного господарства *соціологічного* поняття інститутів як історично специфічних між суб'єктних зразків (норм) поведінки, пояснюючих і індивідуальну, і колективну поведінку одночасно. Внаслідок цього суспільне господарство розглядається як система взаємодіючих соціально-економічних інститутів, функціонування яких залежить від багатьох факторів, зокрема, від чіткого розмежування сфер їх впливу та їх відповідальності, а ключовими елементами економічної онтології стали характеристики економічних агентів, які координують свої зусилля, та умови координації цих дій [25].

Ще одним методологічним джерелом для теоретичного відображення суспільного господарства є поняття принципу зворотного зв'язку, яке відноситься до наукового апарату *економічної кібернетики*, є фундаментальним принципом теорії управління і застосовується в політології. Зворотній зв'язок як явище властивий біологічним організмам, технічним та кібернетичним системам, і означає зв'язок для передачі інформації від тих, ким управляють, до тих, хто управляє. Застосування цього системно-кібернетичного підходу в політичній науці до аналізу політичних явищ дозволило обґрунтувати демократію як норму політичної організації суспільства, де зворотній зв'язок виступає як контроль «знизу» за суб'єктом політичного управління і поширення сфери впливу партій, груп інтересів, незалежних ЗМІ на органи політичної влади, а процес інституціоналізації зворотнього зв'язку – як один із найважливіших показників політичного і демократичного розвитку суспільства [10]. А в умовах, коли за будь-якої урядової політики (в тому числі і економічної) існують проблеми інтерпретації, слабкого контролю за якістю її виконання, такий підхід є досить корисним і перспективним і у теоретичному дослідженні суспільного господарства. Прийняття до уваги економічною наукою іншого основного поняття кібернетики – інформації – призвело до формування теоретичного уявлення суспільного господарства у вигляді інформаційно-мережевої економіки як нової форми її розвитку. У такій економіці інформація виступає у якості досить важливого економічного продукту і ресурсу виробництва, мережа є його організаційно-функціональною формою, поряд із ординарними благами існують мережеві, основою соціальної диференціації стануть соціальні мережі, які поступово будуть набувати визна-

чального характеру, а людина стане мережевою людиною [4].

Важливою для наукового відтворення функціонуючого суспільного господарства є також введення до нього ціннісної компоненти, яка впершу чергу є предметом вивчення *етики* як однієї із *філософських дисциплін*. І якщо питання цілей в ортодоксальній економічній науці розглядається лише в межах формування та реалізації державної економічної політики, то вибір пріоритетних її цілей, а тим більше – забезпечення їх відповідності дійсним загальнолюдським цінностям, взагалі виходить за межі традиційного економічного аналізу. Осмислення еволюції людських цінностей, визнання людини як головного компонента економічної системи (чим покликана займатися, зокрема така міждисциплінарна наука як філософія економіки) дозволить відіграти особливу роль при побудові «великих теорій» та вдосконалити мистецтво управління суспільним господарством в частині визначення стратегічних цілей розвитку економіки. В цьому сенсі економічна наука не просто пізнає і відтворює економічну реальність, вона відтворює її для людини, адже економіка без людини – ніщо. Отже, таке бачення дозволяє вивести традиційне обґрунтування раціональної поведінки суб'єктів в сучасній економіці на інший рівень, який коротко визначають як гуманітарний антропоморфізм [26, с. 132]. Дійсно, науково-технічний прогрес і стрімкий розвиток світогосподарських зв'язків суттєво вплинули і продовжують впливати на сучасну людину та її цінності, на зміст та характер її праці, економічну поведінку, професійну спрямованість, що значно змінить картину суспільного економічного життя вже протягом найближчих десятиліть [17].

Відображення сучасної картини суспільного господарства стає неможливим без врахування та застосування *політичних* категорій, понять і методів, оскільки саме через наявність вибору між декількома економічними цілями, рішеннями і проявляє себе в економічній сфері суспільства політика. Слід сказати, що взаємозв'язок політики і економіки є одним із предметів аналізу політології, і у його дослідженні вона успішно застосовує базовий мікроекономічний інструментарій, здійснюючи аналіз основних політичних явищ і процесів: виборчих правил, поведінки при голосуванні, політики партій, бюрократії та інших. В результаті була сформована теорія суспільного вибору, яка використовуючи терміни ринку і маркетингу, розглядає політичну систему

як велетенський ринок попиту і пропозиції суспільних товарів і послуг [18]. Але для розв'язання сучасних проблем економічної науки і практики, необхідним є повернення до предметного поля економічної науки і розгляд взаємозв'язку економіки і політики з точки зору політичних явищ і процесів, у яких задіяні суб'єкти економіки.

В межах ортодоксальної економічної науки визначення і вибір цілей суспільно-господарського функціонування та розвитку (тобто цілепокладання) здійснювали суб'єкти державної влади, а поведінка економічних суб'єктів передбачала діяльність, пов'язану виключно із вибором та застосуванням засобів реалізації таких цілей (цілезабезпеченням). Тобто, цілепокладання залишалося поза межами економічної системи суспільства [25]. Внаслідок такого підходу економіка і політика традиційно розглядаються як дві окремі сфери суспільного життя. Але сучасна практика господарської діяльності в межах суспільства показує, по-перше, що у політичних за своєю природою суб'єктів можуть бути власні економічні інтереси; по-друге, що поряд із діями індивідуумів відповідно до їх власних економічних інтересів в економіці мають місце і групові, колективні дії з приводу захисту своїх економічних інтересів, які мають характер політичної поведінки. Останнє дає підстави: розглядати політичні інститути не тільки як політологічну, але і як економічну категорію; такий політичний процес як цілепокладання, в тому числі і визначення пріоритетів суспільно-економічного розвитку, включити у економічну онтологію; суспільне господарство розглядати як самоорганізовану сукупність економічних та неекономічних суб'єктів, які координують свої дії в залежності від власних економічних інтересів.

Такий підхід за своєю сутністю є політекономічним у класичному сенсі цього слова, тобто таким, у якому центральним елементом дослідження є економічні інтереси (їх джерела, механізми і форми їх прояву), а економічні проблеми розглядаються у загальному контексті суспільства. Але, на відміну від політекономічних поглядів К. Маркса на суперечність економічних інтересів як антагоністичну (непримириму, яка передбачає ліквідацію певної частини економічної системи, гострі форми міжкласової боротьби), такий підхід дозволяє «побачити» інший шлях узгодження економічних інтересів: через співробітництво, домовленості, своєчасне їх дотримання, здійснення глибоких економічних реформ. Адже, на думку Е. Тоффлера, «... фундаментальні і по-справжньому прогресивні процеси – це результат розвитку

знання, солідарності, кооперації..., а не ненависті, ... шаленої боротьби, які неминуче супроводжують революції» [24].

На відміну від економічного імперіалізму та теорії суспільного вибору, які розглядають політику як окрему, самодостатню сферу дії економічних інтересів і закономірностей, такий політекономічний підхід дозволяє максимально «наблизити» політичну сферу до суспільного життя і «використати» її методи і інструменти в економічних інтересах всього суспільства. Адже сутністю політики являється не влада, а управління суспільством (влада виступає лише засобом політики) [7]. І в економіці плутанина між науковою і політичною позиціями є значно розповсюдженим і потенційно небезпечнішим явищем, ніж у інших суспільних науках [22]. У зв'язку із цим зазначений вище політекономічний підхід до теоретичного відтворення суспільно-економічного життя дозволяє повернути вербальну формулу теорії суспільного вибору щодо поведінки політичних партій, висловлену Е. Даунсом – американським економістом і політологом: «Партії переважно формулюють політику так, щоб вигравати вибори, а не виграють вибори для того, щоб формулювати політику» [18] – у її належний відповідно сутнісному їх призначенню вигляд: «Партії повинні вигравати вибори для того, щоб формулювати політику», а не навпаки.

Розглядаючи питання третьої кризи в економічній науці – кризи обмежень – видатний американський економіст Дж. Гелбрейт пов'язував її з економіко-господарськими проблемами, що витікають із обмеженості теоретичного інструментарію їх дослідження, зокрема, із існування міфів, які не підтверджуються практикою [5]. Серед таких міфів – «оманливі» теоретичні положення, які стосуються як поведінки споживача, фінансів, ролі малого бізнесу в сучасній глобалізованій економіці, так і економіко-політичних відносин та цілей в межах суспільства, які через невраховання інших окрім економічних чинників суспільного життя не відповідають реальним економічним процесам суспільно-господарської дійсності. І саме на основі міждисциплінарного співробітництва він пропонував проінформувати економіку про дійсну ціну економічного зростання та формувати нову економіку солідарності з адекватним перерозподілом багатства [6].

Суспільне господарство неможливо розглядати без урахування впливу *правових чинників*, оскільки правова система, поряд із ринком і політичною системою, є одним із особливих способів координації економічних суб'єктів.

Міждисциплінарний зв'язок між економічною наукою і правом розвивався переважно шляхом епістемічної експансії, а його теоретичні здобутки стали частиною економічного імперіалізму. Так, економіка права розглядає правову систему подібно до ринкового механізму: де правові норми діють як ціни або податки, створюючи стимули, що впливають на поведінку людей, а формування і відбір правових інститутів здійснюється за логікою економічної ефективності. Дійсно, такий підхід досить конкретно пояснює певні явища у правовій системі, а також певні залежності між правовими і економічними аспектами господарського життя, зокрема, взаємозв'язок між рівнем визначеності і захищеності прав власності та рівнем добробуту господарюючих суб'єктів (економічна теорія прав власності) [25]. Але такий економічний підхід до права досить близький до підміни базових понять, адже неекономічна за своєю природою правова система повинна виходити не з критерію ефективності, а керуватися критерієм справедливості.

З цієї точки зору для адекватнішого відображення суспільного господарства з урахуванням міждисциплінарних зв'язків з правом досить важливим є інший підхід: правовий підхід до економіки, де основна увага приділяється питанню формування таких інститутів права, які б дозволяли розбудовувати правову економіку, де закріплені у конституційному законодавстві правові норми приводять інтереси виборців, політиків і бюрократів у відповідність до суспільного економічного розвитку, де економічні і соціальні права громадян дійсно забезпечені, а сама економіка є матеріальним підґрунтям для досягнення закріплених в конституції політико-правових ідеалів. Такий підхід існує в економічній науці з 80-х років минулого сторіччя як науковий напрям «Конституційна економіка», має свою історію, здобутки, послідовників і низку періодичних видань, але поки що посідає доволі скромне місце в межах теорії суспільного вибору.

Отже, врахування сучасних здобутків розглянутих вище суміжних дисциплін окреслює перед економічною наукою нові предмети дослідження і ставить низку відповідних їм завдань. Так, у напрямку *економіко-філософських* досліджень є актуальними є дослідження цінностей людини як рушійної сили суспільно-економічного розвитку, сучасних структурних змін у системі її цінностей в умовах економічної глобалізації. У напрямку *економіко-соціологічних* досліджень актуальними слід вважати питання дослідження не тільки інститутів самих по собі, а і способів

структурування ними взаємодії економічних суб'єктів, тобто дослідження соціальної взаємодії економічних суб'єктів як єдиної системи, як кінцевого результату економічних відносин (що може бути предметом окремого напрямку економічної науки – політекономії інститутів [8]). У *економіко-кібернетичному* напрямку актуальними є питання забезпечення підвищення якості прямого та зворотного зв'язку керуючої (політичної) та керованої (економічної) систем шляхом покращення можливостей отримувати, зберігати і переробляти інформацію для ухвалення рішень, дослідженням якого успішно займаються науковці, що пропонують використання технологічних і нетехнологічних інновацій для формування інноваційного інтелектуального життєздатного урядування в управлінні бізнесом, так у державному управлінні [19]. Для *економіко-політичного* (політекономічного) напрямку актуальними стають дослідження впливу соціальних взаємодій на економічний вибір, зокрема, дослідження економічної демократії та інституціонального партнерства як процесів координації взаємодії інститутів суспільного і приватного сектору у економічній сфері, дослідження інституціональних форм впливу та контролю з боку громадянського суспільства за прийняттям публічних рішень в економіці та їх реалізацією, обґрунтування поряд із категорією «соціальна відповідальність бізнесу» такої категорії як «соціальна відповідальність уряду». Для *економіко-правового* напрямку актуальними є дослідження системи легітимації правил поведінки у сфері економіки, інституційних механізмів відбору правових норм, які б оптимально поєднували принципи економічної доцільності і справедливості у створенні «держави добробуту» для всіх громадян.

Висновки. Міждисциплінарна комунікація і перенесення знання у діалогах дисциплін є специфікою сучасної пост некласичної науки початку XXI століття. У виході із сучасної кризи фундаментальної економічної науки (економічної теорії), прояв якої вбачають у наявності кризи ідентичності, кризи достатку, кризи обмежень та наявності проблем у фундаментальній економічній освіті, міждисциплінарний підхід здатний відіграти значну роль. Особливе значення у цьому має один із шляхів його реалізації – епістемічна інтервенція, яка дозволяє економічній науці застосовувати теоретичні підходи та положення інших наук до розв'язання власних теоретико-методологічних та практичних проблем. За таких умов для економічної науки актуальними і перспективними

міждисциплінарними напрямками у теоретичному дослідженні суспільного господарства є економіко-філософський, економіко-соціологічний, економіко-кібернетичний, економіко-політичний і економіко-правовий, які надають можливість «по-новому» поглянути на економічні проблеми та вирішити окремі питання як теоретико-методологічного, так і прикладного характеру. Для сучасної економічної освіти актуальними і важливими завданнями у використанні міждисциплінарного підходу є підсилення ролі гуманітарної та методологічної складової у викладанні фундаментальних економічних дисциплін, а також поширення застосування методу аналогій для покращення сприйняття та засвоєння різних аспектів функціонування та розвитку суспільного господарства

як цілісної системи. Водночас абстрактний, узагальнюючий характер базових економічних дисциплін не повинен стати причиною їх зникнення з навчальних планів через їх невідповідність модному в наш час підходу до викладання шляхом пояснення, яке спирається на особистий досвід слухачів та окреслення практичної реалізації отриманих знань. Оскільки якісна підготовка фахівців з економіки, здатних комплексно розглядати її сучасні проблеми і перспективи та застосовувати кількісні методи її аналізу для успішного вирішення поставлених перед ними завдань, неможлива без формування у них цілісного уявлення про економіку, як неможливо стати терапевтом чи стоматологом без знання анатомії і фізіології людини.

1. Вахштайн В. С., Ерофеева М. А. Эпистемические интервенции: в поиске новых моделей кросс-дисциплинарного взаимодействия [Электронный ресурс] / В. С. Вахштайн, М. А. Ерофеева // SSRN: электронный репозиторий научных статей. – Электронные данные. – [Москва, 2015]. – Режим доступа: <http://ssrn.com/abstract=2531289>.
2. Вернадский В. И. Размышления натуралиста. Кн. 2: Научная мысль как планетарное явление / Вернадский В. И. – М.: Наука, 1977. – 192 с.
3. Гасслер Р. С. Государство благосостояния: теория и практика [Электронный ресурс] / Р. С. Гасслер // Научная цифровая библиотека Portalus.ru. – Электронные данные. – [Москва, 2008]. – Режим доступа: http://library.by/portalus/modules/ruseconomics/readme.php?subaction=show-full&id=1130504187&archive=1446114990&start_from=&ucat=&.
4. Гриценко А. А. Вплив формування інформаційно-мережевої економіки на соціальні відносини і характер знань / А. А. Гриценко // Суспільство, економіка та економічна наука в XXI столітті: зб. матеріалів II міжнар. наук.-практ. конф. 21–22 квітня 2017 р. – Київ: КНЕУ, 2017. – С. 8–12.
5. Гэлбрейт Дж. К. Экономика невинного обмана: правда нашего времени / Гэлбрейт Дж. К. – М.: Издательство «Европа», 2009. – 88 с.
6. Гэлбрейт Дж. К. Третий кризис в экономической науке [Электронный ресурс] / Гэлбрейт Дж. К. // Мир перемен. – 2013. – № 1. – С. 24–28. – Электронные данные. – Режим доступа: <http://www.gorby.ru/userfiles/gelbreyt.pdf>.
7. Дегтярёв А. А. Основы политической теории: учеб. пособие / Дегтярёв А. А. – М.: Высш. шк., 1998. – 239 с.
8. Дементьев В. В. Сучасна теорія інститутів: ідентифікація предметного поля / В. В. Дементьев // Економічна теорія. – 2015. – № 1. – С. 26–49.
9. Дугин А. Экономика против экономики [Электронный ресурс] / А. Дугин // Арктогея – философский портал. – Электронные данные. – [М.: Русская Вещь, 2001]. – Режим доступа: <http://arcto.ru/article/32>.
10. Зайцев А. В. Принцип обратной связи и институционализация диалога государства и гражданского общества [Электронный ресурс] // NB: Проблемы общества и политики: электронный научный журнал. – Электронный на данные. – [Москва, 2012]. – № 2. – С. 1–21. – Режим доступа: http://e-notabene.ru/pr/article_125.html.
11. Злупко С. М. Сергій Подолинський – вчений, мислитель, революціонер / С. М. Злупко. – Львів. – 1990. – 156 с.
12. Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем: [монография] / [Артёмова Т. И., Гриценко А. А., Кононова Е. Ю. и др.]; под. ред. чл.-кор. НАН Украины А. А. Гриценко. – К.: НАН Украины, Ин-т экон. и прогнозир., 2013. – 577 с.
13. Карасева Е. И. Преимущества междисциплинарных исследований в экономике [Электронный ресурс] / Е. И. Карасева // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. – Электронные данные. – [Саратов, 2014]. – № 1 (29). – С. 210–227. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/preimuschestva-mezhdistsiplinarnyh-issledovaniy-v-ekonomike>.
14. Кузьмина М. А. Метафора как элемент методологии современного научного познания / М. А. Кузьмина // СОЦИС – Социологические исследования. – 2006. – № 2. – С. 42–51.
15. Колот А. Міждисциплінарний підхід як передумова розвитку економічної науки та освіти / А. Колот // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – Вип. 5. – С. 18–22.
16. Луцишин З. Сучасна світова фінансова архітектура: тенденції та суперечності розвитку в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / З. Луцишин // Економічний часопис-XXI: електронний фаховий журнал. – Електронні дані. – [Київ, 2005]. – № 5–6. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2005/5-6/20050506.html>.
17. Мир 2035. Работа будущего. Эволюция человеческих ценностей [Электронный ресурс] // Мир прогнозов. – Электронные данные. – [Москва, 2005]. – Режим доступа: <http://www.mirprognov.ru/prognosis/science/mir-2035/>.
18. Морозова Е. Г. Политический рынок и политический маркетинг: концепции, модели, технологи [Электронный ресурс] / Е. Г. Морозова // Библиотека Михаила Грачева. – Электронные данные. – [М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. – 247 с.]. – Режим доступа: <http://grachev62.narod.ru/morozova/content.htm>.
19. Нестуля О. О. Інноваційне життєздатне урядування (економіко-кібернетичний підхід): тези проекту / Олексій Олексійович Нестуля, Микола Єгорович Рогоза, Юрій Григорович Лисенко. – Полтава: ПУЕТ, 2016. – 28 с.
20. Полтерович В. М. Кризис экономической теории [Электронный ресурс] / В. М. Полтерович // Критика российских реформ. – Электронные данные. – [М.: Центр. экон.-математ. ин-т РАН, 2013]. – Режим доступа: <http://www.r-reforms.ru/vmp.htm>.
21. Родіонова Л. Напрями розвитку економічної теорії на початку XXI ст. [Електронний ресурс] / Л. Родіонова // Вісник ТНЕУ. – Електронні дані. – [Тернопіль, 2014]. – № 2. – С. 159–170. – Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/4673/1/Родіонова%20Л.pdf>.

22. Сапир Ж. Империализм экономической науки. Размышления о современном состоянии экономической мысли и её взаимоотношениях с общественными науками [Электронный ресурс] / Ж. Сапир // Журнальный зал: Неприкосовенный запас. – Электронные данные. – [Москва, 2003]. – № 2 (28). – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nz/2003/2/sa.html>.
23. Сорос Дж. Новая глобальная финансовая архитектура / Дж. Сорос // Вопросы экономики. – 2000. – № 12. – С. 56–84.
24. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 2004. – 261 с.
25. Философия и методология экономической науки / [Ананьин О. И., Лебедев С. А., Ионин Л. Г. и др.]; под ред. С. А. Лебедева [2-е изд.]. – М.: Академический проект, 2006. – 912 с.
26. Философия науки / [Лебедев С. А., Авдулов А. Н., Борозенков В. Г. и др.]; под ред. С. А. Лебедева [5-е изд.], перераб. и доп. – М.: Академический Проект; Альма Матер, 2007. — 731 с.
1. Vakhshayn V., Erofeeva M. Epistemic Intervention: In Search of New Models of Cross-Disciplinary Interactions [Electronic resource] / V. Vakhshayn, M. Erofeeva // SSRN: electronic repository of scientific articles. – Electronic data. – [Moscow, 2015]. – Mode of access: <http://ssrn.com/abstract=2531289>.
2. Vernadsky V. The Naturalist's Reflections. Book 2 : Scientific thought as a planetary phenomenon / Vernadsky V. – М.: Наука, 1977. – 192 с.
3. Gassler R. The welfare state: theory and practice [Electronic resource] / Gassler R. // Scientific Digital Library Portalus.ru. – Electronic data. – [Moscow, 2008]. – Mode of access: http://library.by/portalus/modules/ruseconomics/readme.php?subaction=show_full&id=1130504187&archive=1446114990&start_from=&ucat=&.
4. Gritsenko A. A. Influence of formation of information and network economy on social relations and character of knowledge / A. A. Gritsenko // Society, Economics and Economic Science in the 21st Century : Mat. of the 2nd Int. Scientific and Practical Conf. 21–22 april 2017 y. – Kyiv : KNEU, 2017. – P. 8–12.
5. Galbraith J. K. The Economics of Innocent Fraud : Truth for Our Time. Boston: Houghton Mifflin, 2004. – 88 p.
6. Galbraith J. The third crisis in economics / J. Galbraith // The world of changes. – 2013. – № 1. – P. 24–28.
7. Degtyarev A. Fundamentals of Political Theory : Textbook / Degtyarev A. – М.: Higher education sch., 1998. – 239 p.
8. Dementiev V. Modern theory of institutes : identification of the subject field / V. Dementiev // Economic theory. – 2015. – № 1. – P. 26–49.
9. Dugin A. Economy vs. Economy [Electronic resource] / A. Dugin // Arktogetya – philosophical portal. – Electronic data. – [M.: The Russian Thing, 2001]. – Mode of access: <http://arcto.ru/article/32>.
10. Zaitsev A. The principle of feedback and institutionalization of the dialogue between the state and civil society [Electronic resource] / A. Zaitsev // NB: Problems of society and politics: an electronic scientific journal. – Electronic data. – [Moscow, 2012]. – № 2. – P. 1–21. – Mode of access: http://e-notabene.ru/pr/article_125.html.
11. Zlupko S. Sergey Podolinsky is a scientist, thinker, revolutionary / S. Zlupko. – Lviv. – 1990. – 156 p.
12. Hierarchy and network in the institutional architecture of economic systems: [monograph] / [Artyomova T., Gritsenko A., Kononova H. and others]; edited by corresp. member of NAS of Ukraine A. A. Gritsenko. K.: NAS of Ukraine, Inst. of Econ. and forecast., 2013. – 577 p.
13. Karaseva H. Advantages of interdisciplinary research in economics [Electronic resource] / H. Karaseva // News of higher educational institutions. The Volga region. Social Sciences. – Electronic data. – [Saratov, 2014]. – № 1 (29). – P. 210–227. – Mode of access: <https://cyberleninka.ru/article/n/preimushchestva-mezhdistsiplinarnykh-issledovaniy-v-ekonomike>.
14. Kuzmina M. Metaphor as an element of the methodology of modern scientific knowledge / M. Kuzmina // SOTSIS – Sociological research. – 2006. – № 2. – P. 42–51.
15. Kolot A. Interdisciplinary approach as a prerequisite for the development of economic science and education / A. Kolot // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika. – 2014. – Edition 5. – P. 18–22.
16. Lutsyshyn Z. Contemporary World Financial Architecture: Trends and Contradictions in Globalization [Electronic resource] / Z. Lutsyshyn // Ekonomichnyi chasopys-XXI: electronic professional journal. – Electronic data. – [Kyiv, 2015]. № 5–6. – Mode of access: <http://soskin.info/ea/2005/5-6/20050506.html>.
17. World 2035. Work of the future. Evolution of human values [Electronic resource] // Mir prohnovoz. – Electronic data. – [Moscow, 2005]. – Mode of access: <http://www.mirprohnovoz.ru/prognosis/science/mir-2035/>.
18. Morozova H. Political market and political marketing: concepts, models, technologies [Electronic resource] / H. Morozova // Biblioteka Mikhaïla Grachova. – Electronic data. – [M.: «Russian Political Encyclopedia» (ROSSPEN), 1999. – 247 с.]. – Mode of access: <http://grachev62.narod.ru/morozova/content.htm>.
19. Nestulia O. Innovative viable governance (economic and cybernetic approach) : project theses / Oleksii Nestulia, Mykola Rohoza, Yurii Lysenko – Poltava : PUET, 2016. – 28 p.
20. Polterovich V. The crisis of economic theory [Electronic resource] / V. Polterovich // Criticism of Russian reforms. – Electronic data. – [M.: Tsentral. ekonom.-matemat. in-t RAN, 2013]. – Mode of access: <http://www.r-reforms.ru/vmp.htm>.
21. Rodionova L. Areas of development of economic theory at the beginning of the XXI century [Electronic resource] / L. Rodionova // Visnyk TNEU. – Electronic data. – [Ternopil, 2014]. – № 2. – С. 159–170. – Mode of access: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/4673/1/Родіонова%20Л..pdf>.
22. Sapir J. Imperialism of economic science. Reflections on the current state of economic thought and its relationship with the social sciences [Electronic resource] / J. Sapir // Zhurnalnyi zal: Nieprikosoviennyi zaspos. – Electronic data. – [Moscow, 2003]. – № 2 (28). – Mode of access: <http://magazines.russ.ru/nz/2003/2/sa.html>.
23. Soros G. New global financial architecture / G. Soros // Voprosy ekonomiky. – 2000. – № 12. – P. 56–84.
24. Toffler A. The Third Wave / Toffler A. – М.: LTD «Фирма «Издательство АСТ», 2004. – 261 p.
25. Philosophy and methodology of economic science / [Ananyin O., Lebedev S., Ionin L. and others]; edited by S. Lebedev [2nd edition]. – М.: Akademicheskii Proekt, 2006. – 912 p.
26. Philosophy of Science / [Lebedev S., Avdulov A., Borozenkov V. and others]; edited by S. Lebedev [5th edition], revis. and enl. – М.: Akademicheskii Proekt; Alma Mater, 2007. – 731 p.

Дата подання рукопису: 15.12.2017